

## SUBJEKTYVUMO ĮVEIKA JONO MEKO POEZIJOJE IR KINE (EILĖRAŠČIŲ RINKINYS „ŽODŽIAI IR RAIDĖS“, FILMAS „REQUIEM RAŠOMAJAI MAŠINĖLEI“)

RAMŪNAS ČIČELIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *Jonas Mekas, subjekto įveika, hieroglifas, simbolinis raštas, medija, simuliakras, filotopija.*  
Keywords: *Jonas Mekas, desubjectivation, hieroglyph, symbolical writing, media, simulacrum, philotopy.*

Šio straipsnio tikslas yra nagrinėti Jono Meko poezijos rinkinio „Žodžiai ir raidės“ grafinius eilėraščius ir jo filmą „Requiem rašomajai mašinėlei“. Minėtas poezijos rinkinys J. Meko biografijoje ypatingas tuo, kad jame eilėraščių eilutės išdėstytos grafiškai, o jų vaizdas ir eilėraščių turinys tampa nedaloma vienviene. J. Meko filmo „Requiem rašomajai mašinėlei“ kadrai pagal vaizdo santykį su verbaline kalba, autoriaus ir žiūrovo bendravimą yra artimi grafiniam eilėraščiui. „Žodžių ir raidžių“ eilėraščių ir filmo „Requiem rašomajai mašinėlei“ vaizdų ir verbalinės kalbos, kino autoriaus ir žiūrovo jungtį galima įvardyti „hieroglifo“ arba „nesimuliakro“ sąvokomis.

Hieroglifas yra ideografinė medija – žmogaus regos *tėsinys*, kurios ženklai rašte nesudaro linijinės ir priežastinės sekos, turi patys sau pakankamą reikšmę, įtvirtina nesimbolinį santykį su raštu. Ideograma – tai rašmuo, atitinkantis ne garsą ar skiemenį, o visą sąvoką, kurią simboliniame rašte paprastai išreiškia linijinė raidžių seka. Kalbant apie literatūrinius tekstus aišku, kad hieroglifas yra būdas atsisakyti autoriaus kategorijos: skirtis tarp rašančiojo ir skaitančiojo išnyksta, todėl rašantysis įveikia savo subjektyvumą, netapdamas skaitytojui objektu, nebelieka santykio diktuojamų antinomijų.

Pasak medijų teoretiko Marshallo McLuhano, hieroglifas – tai tokia rašto rūšis, kurioje „ideograma yra visa apimantis geštaltas“, neskaidantis žmogaus patirties (McLuhan, 2003, 96). Hieroglifas reiškia kiekvienos ideogramos unikalumą. Ideografinis, hieroglifo raštas yra verbalinės ir vizualiosios kultūros sritis, kurioje yra išlikę graikiškojo žmogaus buvimo ir elgesio pėdsakų. Vakarų literatūroje ir vizualiuosiuose tekstuose XX a. pradžioje fiksuojamas atsigręžimas į senąją hieroglifo tradiciją.

Hieroglifas yra tokia medija, kuri atmeta chronologiją ir itin pabrėžia dabarties akimirką, beveik nesusijusią su praeitimi ir neprojektuojančią ateities.

Hieroglifas jį matančiajam yra ne tarsi būtis, o būties fenomenas. Ideogramos nereikalauja išankstinių žinių: jas matančiajam nereikia žinoti simbolių reikšmių, jos kuriamos tiesiog ideogramos akivaizdoje. Tokia medija visada reiškia dominuojantį *Eros*, gyvybės, jėgų dalyvavimą. Hieroglifas padeda išsivaduoti nuo vakarietiškojo logocentrizmo tradicijos.

Prancūzų filosofas Jacques'as Derrida teigia, kad tarp žmogaus kūno ir jo produkuojamų vaizdų bei žodžių slypi skirmsas, plyšys (Derrida, 2006). Jeanas Baudrillard'as formuluoja „simuliakro“ sąvoką, kuri reiškia ideologiją, kuriančią subjektą, galią ir atsakomybę. Arvydas Šliogeris, pritardamas J. Baudrillard'ui, papildė pastarojo teiginius įžvalga, jog ženklų, kūno ir daikto sutaptis įmanoma tik autentiškos egzistencijos pagrindu (Baudrillard, 2009; Šliogeris, 2010). Viena iš nedaugelio galimybių teigti ženklų, kūno ir daikto tapatumą kine išskyla tada, kai sutampa filmuojančiojo kūnas ir filmuojamas vaizdas. Tokia sutaptis įmanoma tik avangardiniame kine, kai atsisakoma vaizdu pasakoti naratyvinę istoriją, susitelkiamą į filmavimo akimirką, neskiriami struktūralistų atskiriamo teksto sakymas ir pasakymo akimirka. Taip atsiranda verbaliniam-vizualiniam hieroglifui artimi vaizdai, nes sutampa buvimas ir atrodymas. Išnykus atstumui tarp filmuojančiojo ir filmuojamų vaizdų, nereikia peržengti tradicinio, simbolinio pasaulio taisyklėmis pagrįsto kino vaizdų. Tradicinio naratyvinio kino žiūrovas klausia, kas slypi už vaizdo. Vaizdai ir filmuojantysis žiūrovui yra anapus, todėl stengiamasi suprasti, kas yra užkoduota vaizdais. Išnykus atstumui tarp žiūrovo, vaizdo, balso už kadro ir filmuojančiojo, vaizdas patiriamas tiesiogiai: sutampa filmuojančiojo kūnas, balsas, vaizdas ir žodis (rašytinis ir sakytinis).

J. Meko grafinių eilėraščių rinkinys „Žodžiai ir raidės“ buvo išleistas 2007 m. Lietuvoje, o filmas „Requiem rašomajai mašinėlei“ – sumontuotas 2000 m. J. Mekas, kaip literatas ir filmininkas, pradėjęs nuo kovos su didžiąja Istorija, pasakojęs savo mažąsias istorijas, išgyvenęs ir užfiksavęs filotopinį santykį su aplinka, rinkinyje „Žodžiai ir raidės“ ir filme „Requiem rašomajai mašinėlei“ jau sujungia verbalinį ir vizualinį raiškos būdą į nedalomą vienį bei taip galutinai įveikia savo subjektyvumą – įtvirtina filotopinį ne tik aplinkos, bet ir savęs traktavimą.

## HIEROGLIFAS KAIP DESUBJEKTYVACIJA

Vakarų pasaulio literatūros kūrėjai ėmė kurti grafinius eilėraščius tuomet, kai visuomenė patyrė kardinalias permainas: Renesanso menininkai, XX a. pradžios modernistai, XXI a. pradžios postmodernistai savo kūryboje jungė verbalinį ir vizualinį raiškos būdus. Lietuvių literatūroje grafinis eilėraštis-emblema perėjo tris etapus, iškelusius savitos grafinės poezijos autorius: žymiausių XVII a. pradžios ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos lotyniškai rašiusį poetą Motiejų Kazimierą Sarbievijų, pagarsėjusį eilėraščiais-embliomis; XX a. 3–4 dešimtmečio eilėraščius rašiusį Praną Morkūną ir 6–7 dešimtmečių sovietinį poetą Eduardą Mieželaitį. Pasak literatūrologės Skirmantės Šarkauskienės, M. K. Sarbievijaus emblemos yra paveiktos vėlyvojo Renesanso tendencijos, pagal kurią žmogaus verbalinis ir vizualinis suvokimas buvo traktuojamas kaip sintezė, leidusi Lietuvoje poezijos kūriniams teigti renesansinio visapusiško žmogaus koncepciją (Šarkauskienė, 2006). Komunistavęs P. Morkūnas priminė XX a. pradžios rusų ir vokiečių dadaistų imажinistų eksperimentus: kūrė vizualiuosius eilėraščius, siekdamas neverbalinio mąstymo. XX a. 6–7 dešimtmečiuose E. Mieželaitis aktualizavo M. K. Sarbievijaus idėjas, formuodamas renesansiniu vientisumu pasižyminčią, tačiau tuometinei vyravusiai ideologijai pajungtą žmogaus sampratą. Grafinis eilėraštis visiems išvardytiems autoriams yra būdas įtvirtinti naujojo tipo žmogų, kad ir koks jis būtų: renesansinis universalas, kairysis komunistas ar išlaisvėjęs asmuo.

J. Meko rinkinio „Žodžiai ir raidės“ kalbantysis irgi prabyla naujai, tvirtina, kad toks kalbėjimas yra kategoriška atsvara postmodernios šizofrenijos kankinamo, suskilusio žmogaus būsenoms. Francois Lyotard'o ir kitų XX a. paskutiniajame dešimtmetyje įvykusio vizualiojo Vakarų kultūros posūkio teiginiams (kad pasaulis yra pirmiausiai vaizdinis, pirminė tikrovė yra vaizdinė, o ne žodinė) J. Mekas „Žodžiuose ir raidėse“ priešina savąjį vientisumą, kuris reiškiamas kaip sintezė. J. Mekui žodis ir vaizdas yra lygiaverčiai, vienas be kito negali egzistuoti. Kalbėdamas apie savo kančią, eilėraščio „Kala“ eilutes poetas išdėsto taip, kad grafinis vaizdas primintų vini: „Kala, / kala. // Gal būt į / kryžių, // ar gal, į / karstą. // Ar į pat / širdį. // Kala // ugninį / vini“ (Mekas, 2007, 7).

J. Meko poezijos kalbančiajam kiekvienas vaizdinys, kuriamas užrašytų eilučių, yra ne šabloniškas, reklaminis standartas (simbolinis raštas, pasak J. Meko, jau yra pajungtas komerciniam tiražavimui), o unikali ideograma. Ją kurdamas negali likti pasyvus (tokie paprastai būna reklaminių tekstų autoriai), nepakartojamai išgyvenama tikrovė, nes konkreti ideograma yra unikali. Eilėraščio „Jis atsigrėžė“ kalbantysis prabyla apie vienintelį, daugiau nepasikartosiantį susitikimą: „Jis atsigrėžė / ir pasakė: / Kur tu / esi? // Aš suabe- / jojau. // Jis nuėjo. // Aš pasilikau / kur / esu“ (Mekas, 2007, 13).

J. Mekas „Žodžiuose ir raidėse“ siekia atskleisti naują poezijos kūrimo būdą, naikindamas nuotolį tarp patirties ir jos perteikimo. Kalbantysis pasiduoda improvizacijai, aiškiai supranta savo daugiasluoksniškumą, heterogeniškumą ir kartu nelengvai pasiekiamą integralumą. Tradicinė simboliniu raštu užrašyta poezija dažniausiai tiesiogiai, lyg savaime, kuria tariamai, bet ne iš tiesų vientiso, homogeniško ir idėjai atsidavusio lyrinio subjekto iliuziją. Lyginami su tokia poezija, J. Meko „Žodžių ir raidžių“ tekstai praranda tariamą meno kūrinio aurą, tampa lyg mažybini, ne tokie reikšmingi, nes juose pripažįstamas žmogaus ribotumas. Palyginti su P. Morkūno ar E. Mieželaičio poezija, J. Meko „Žodžiai ir raidės“ pasiekia tą lygmenį, kuriame vaizdas, būdamas stipriausia poveikio žmogui priemonė, palieka kalbančiajam individualumo teisę: „Kur tu / esi? / Jis / klausė. // Aš / neatsakiau. // Lijo / lietus. // Aš / žiūrėjau“ (Mekas, 2007, 14). Ne veltui eilėraščiai aptariamo rinkinio puslapiuose spausdinti rašomąja mašinėle – kitomis priemonėmis spausdinti tekstai atrodytų jau kitaip. Poezijos rinkinys „Žodžiai ir raidės“ yra sudarytas iš eilėraščių, kurie nekuria vientisos sekos, nes tada pagal simbolinio rašto tradiciją rastųsi linijinis mąstymas, priežastingumas, logika. J. Meko grafiniai eilėraščiai – tai veikiant XX a. pradžios kinui, kurio kūrėjai dar nekėlė tikslo pasakoti istoriją, atsiradę tekstai. Jų seka yra ne dialektiška, dėsninga, o labiau muzikinė, ritminė, primenanti dainą: „Aš maniau / kad / rasiu // bet / ne / ra / dau // Aš maniau / kad / ateisi // Bet ne / atė / jai // Aš maniau / kad / bus // bet / nebu / vo“ (Mekas, 2010, 16). J. Mekui rūpi fiksuoti ne tikrovės turinį, o jos ritmą, nes šis pasako daugiau, nei atskleidžia idėjos. Toks grafinis hieroglifų ritmas yra artimas judėjimui, tėkmei, kuri primena *Fluxus* antimeno sąjūdžio koncepciją. J. Meko grafiniai eilėraščiai-hieroglifai skaitytoją skatina koreguoti savo tapatybę, gražinti jai integralumą, netgi grįžti prie pirmapradybės (laikų iki simbolinio rašto išradimo) matančiojo nuostabos, o ne vien spoksančiojo žvilgsnio. Galvodamas apie savo draugus, J. Meko kalbantysis šūkteli: „a, kaip viskas / taip paprasta / ir / stebuklinga!“ (Mekas, 2007, 64).

J. Meko poezijos rinkinio „Žodžiai ir raidės“ grafiniai eilėraščiai yra medija keliomis prasmėmis: jie reiškia ir atgaivintą senovinį informacijos perteikimo būdą, integruodami visus ankstesnius lietuvių poezijos bandymus kalbėti grafiškai, ir savitą skaitytojo santykį

su grafiniu vaizdu. Aptariamieji tekstai yra medija tiek informavimo priemonės, tiek poveikio terpės aspektu. Hieroglifas yra susikalbėjimo būdas.

J. Meko poezijos rinkinio eilėraščių vyksmas dažniausiai trunka tik akimirka: „Aš išdrįsau / pažiūrėt / į / dangų. // Tai buvo / labai / trumpai. // Ant mano / rankų / stebuklingai / tekėjo / vanduo“ (Mekas, 2007, 9). M. McLuhanas tvirtina, kad laiko valdymas – tai žmogaus dieviškumo metonimija (McLuhan, 2003, 29). J. Mekui nereikia valdyti viso laiko, pakanka susitelkti į kalbėjimo akimirka. Kalbantysis praeitį lygina su „katinėlio letenėlėmis“ ir „pūkų vėju“: „O kur tavo / poezija, / jis / klausė. // Sakiau, ji / nuėjo. // Taip, kaip / viskas. // Nuėjo? // Taip. Kaip / katinėlio / letenėlės, // ar pūkų / vėjas“ (Mekas, 2010, 15). J. Mekas atsisako kreipti žvilgsnį į visą pasaulį, bandyti jį aprėpti, pakanka mažo ir jaukaus eilėraščio. Iki J. Meko kurtų grafinių eilėraščių autoriai labiau pabrėžė viešumą, galvojo apie adresatą, savo vietą istorijoje. Mekas, neskelbdamas grandiozinių idėjų, lieka jaukumo pusėje ir pabrėžia šio intymumo kūniškumą: „kas yra / tame / taške // užu / to. // nesakyk / nesakyk // tik / paliesk / lūpas“ (Mekas, 2007, 17). „Žodžių ir raidžių“ tekstai peržengia egoistinių vidujybės užsisklendimą: „Viduj -- / poetas. / Jis rašo sniego / poemą. // Gatvėje -- / žmonės. / Jie skuba į / Naujus / Metus. // Dainos / fragmentai / ateina / iš / kažkur. // Poetas / teberašo / sniego / poemą“ (Mekas, 2007, 8). Toks minimalusis įtarpinimas (remiantis M. McLuhano medijų teorija, įtarpinimas paprastai ir jungia, ir skiria tekstą ir suvokėją) reiškia, kad skaitytojas maksimaliai įsitraukia į tekstą ir beveik nejaučia medijai būdingos atskirties. Medijos oksimoronas (traukos ir atskirties ryšys) beveik išnyksta. Pasak psichoanalizės pradininko Sigmundo Freudo, žmogaus santykį su išoriniu pasauliu visada lemia mirties ir gyvybės jėgos (*Thanatos* ir *Eros*) (Freud, 1999, 44–45). Medijų teorijoje mirties jėgos išreiškia minėtą atskirtį, o gyvybės jėgos metaforiškai atitinka trauką ir įsitraukimą. J. Meko „Žodžiai ir raidės“ yra gyvybės jėgų tekstai. Eilėraščių grafiniai vaizdai *pratešia* skaitytojo regėjimo juslę labiau intranzityviai nei tranzityviai. Tai reiškia, kad skaitytojui svarbesnė ne eilėraščiųiais perduodama informacija, o pats bendravimas, buvimas kartu su poezijos kalbančiuoju. Poezijos esmė J. Meko kalbančiajam yra ne metafora ar meninis vaizdas, o pokalbis: „poezija nėra / kalti / metaforas // ar išrast / naujus / vaizdus... // poezija yra / eiti / į pat / vidurį // ir / dainuoti“ (Mekas, 2007, 42). Bendravimo nuotolis toks mažas, kad skaitytojas aiškiai pajunta bet kurios medijos trauką būdingą narcizinį poveikį. Medija narkotizuoja ir teikia pasitenkinimą, nes trumpam įveikiama mirties ir skausmo jėga. Eilėraštyje „kaip“ matyti J. Meko „Žodžiams ir raidėms“ itin būdinga hieroglifo vaizdo ir turinio jungtis: „kaip / o / ra / s // iškri / to / žod / ži / ai // r / ai / dėš / į bal / tą / la / pą“ (Mekas, 2007, 24). J. Mekas tvirtina, kad nei XXI a. pasaulis, nei visa poezija, kuri nuolat kuriama, nėra pirminė. „Žodžių ir raidžių“ skaitytojas trumpam gauna teisę būti be traumos, kuri visada susijusi su atskirtimi, situacija, kai liekama be žado, mirtimi.

J. Meko kalbančiojo ir skaitytojo socialumas nekuriamas iš simbolinio pasaulio, kuriame objektyvumas rastūsi iš subjektų nuostatų daugumos bei sumos. J. Meko subjektas ir skaitytojas yra ne subjektai ir objektai, o tik rašantieji ir skaitantieji, nes atmeta unifikuotas kalbos ir teksto prasmes, teigia ir itin pabrėžia individualizuotos vaizduotės ir autentiško tarpasmeninio santykio (*aš* ir *tu*, o ne *aš* ir *jūs* bendravimas) vaidmenį – patirtis neinternalizuojama, neįsisavinama, neprojektuojama savais išgyvenimais į tekstą: su tekstu ir skaitytoju susiliejiama. Iš tokio proceso atsiradę tekstai beveik praranda savo reikšmę, nes kalbantysis ir skaitytojas itin suartėja, eilėraščiai yra tik impulsas tokiam kontaktui rastis.

Hieroglifas yra išsaugotų namų erdvė ir ženklas. Nors J. Mekas „Žodžius ir raidės“ kūrė Jungtinėse Amerikos Valstijose, rinkinyje neperžengiamos jokios fizinės ar metafizinės ribos. Hieroglifas visada yra šiapus, po savimi nieko daugiau neslepia, nekalbama apie lietuvių diasporos literatūroje tradicinį namų ilgesį ar prarastį, nefilosofuojama apie metafizines lietuviškumo šaknis. Tautiškumui išreikšti pakanka autentiško santykio su savimi, eilėraščiuose tiesiogiai net nekalbama apie namus. Šie J. Meko poezijoje iš teminio lygmens pakylėjami į medijos metalbos lygmenį. Poezija apima kalbą ir namus, kuria šių dviejų kategorijų sutaptį: „Galų / gale // viskas tik / raidės // ant / balto / popierio“ (Mekas, 2007, 27). Algis Mickūnas teigia, kad lietuvių kalba yra betarpiška, joje nėra atstumo tarp daiktų, žmogaus ir žodžių (Mickūnas, 2013). J. Mekas šią mintį įkūnija rinkinyje „Žodžiai ir raidės“. Gilų namų ir Tėvynės fenomeno apmąstymą J. Meko poezijoje keičia santykis su vieta, kuri yra universali. J. Meko kalbantysis eilėraštyje „Atvažiuok“ prabyla apie fizinio judėjimo, kelionės beprasmybę: „Atvažiuok. / Pas mus vis / tas pats. // Pamatysi / viską -- / nors čia ir / nieko / nėra“ (Mekas, 2007, 35). J. Meko Tėvynė yra visiškai decentruota, netraktuojama kaip tam tikra geografinė vieta, iš kurios būtų kalbama likusiems geografinėje Tėvynėje ar jos pasiilgusiems egzilams. Rinkinio „Žodžiai ir raidės“ vienintelė fizinė ir geografinė Tėvynė – tai poezijos eilučių sukuriamas vaizdas. J. Meko hieroglifas pabrėžia ideograminę kalbą kaip vienintelį įrankį, leidžiantį įveikti laiko ir erdvės dimensijas. Taip randasi tekstai, kuriuose nesvarbi net idėja. Šioji kultų tik tuomet, jei kalbantysis virstų subjektu, peržengtų buvimo šiapus horizontą, už kurio būtų pažadėtoji Tėvynė ir namai; būdamas Amerikoje, J. Mekas gyvena net labiau Tėvynėje, nes jam nereikia grįžti – jis niekur neišėjo: „Antra valanda / ryto, / Niujorke. // Aš dabar sėdžiu savo / vienišam / kambary // ir kalbu apie / rudenį // Bet ruduo tik mano / atminty // aplinkui knygos / muzika / popierių chaosas // Niekas neįtaria / kad kažkur / galbūt krinta / lapai // Aš visai kitur / užu laiko / kasdieniškų / ribų“ (Mekas, 2007, 59).

J. Meko „Žodžiai ir raidės“ atveria universalią vietą, hieroglifas – tai nesimbolinė, filotopinė XXI a. žmogaus galimybė neprarasti vidinių namų ir Tėvynės.

## KŪRYBA BE SIMULIAKRO

J. Meko „Requiem rašomajai mašinėlei“ nėra pirmasis kino istorijoje bandymas eksperimentuoti sutapatinant vaizdą ir balsą už kadro. Didžiausią įtaką J. Mekui padarė amerikiečių poetų Jacksono Maco Low ir Richardo Foremano patirtys: jie poeziją traktuoja kaip performansą, įvykstantį konkrečiu metu tam tikroje vietoje, – poezija be gyvo balso jiems neturi prasmės. J. Mekas iš šių autorių perima J. Derrida suformuluotą poezijos ir kūno, reiškiamo skaitančiojo balsu, sutaptį – verbalinė, oralinė ir vizualinė medijos susilieja į nedalomą tautologiją. Filmą „Requiem rašomajai mašinėlei“ galima suprasti kaip performansą, artimą *Fluxus* akcijoms. J. Mekas unikalus tik tuo, kad skaito ne kalbinių eksperimentų kupinus tekstus (tokie yra J. Maco Low ir R. Foremano eilėraščiai), o mašinėle prispausdintus lapus, kuriuose bandė rašyti romaną apie rašymo procesą. Už J. Meko skaitomų prispausdintų lapų slypi materiališka rašomoji mašinėle, už jos – J. Meko kūnas su savu fiziniu balsu. Rašomoji mašinėle, rašytinis ir oralinis tekstas bei filmo vaizdai susilieja į neatskiriamą vienį – materialią, daiktišką, fizinę egzistenciją, priešingą šizofreniškam postmodernaus žmogaus pasimetimui

tarp ženklų, kurie nuolat nekontroliuojamai dauginasi ir užplūsta, verčia tarnauti idėjoms. J. Mekas, būdamas filmuojantysis ir vienintelis veikėjas, veikia savo ir žiūrovo regą ir klausą, tačiau šie skirtingi jutimai jungiami kaip integrali žmogaus patirtis: vaizdas niekur neprieštarauja žodžiui, nėra verbalinės ir vizualiosios raiškos priešpriešos.

Aptariamame filme skaitomas tekstas yra J. Meko atsisveikinimas su rašomąja mašinėle, nes atėjo kompiuterių laikai: už kompiuterio klaviatūra parašyto žodžio nėra materijos, raidė, vaizdas virtualūs. „Requiem rašomajai mašinėlei“ J. Mekas skaito savo tekstą mechaniška intonacija, pabrėždamas kirčius, – taip susieja spausdinimo raštu ir skaitymo balsu veiksmus. Kaip ir poezijos rinkinyje „Žodžiai ir raidės“, J. Mekas savo filmu teigia, kad prispausdinti lapai pirmiausiai yra popierius, visas dėmesys telkiamas ne į simboliniam tekstui būdingą reikšmių sistemą, o į mediją – baltą popieriaus lapą. Už J. Meko bandymo aprašyti romano reikšmės filme „Requiem rašomajai mašinėlei“ svarbesnis yra bandomo parašyti teksto skaitymo ritmas. Skaitymas filme „Requiem rašomajai mašinėlei“ nekuria reikšmių, yra tik linijinės ir priežastinės sekos neturintys lapai, vaizdai ir balsas. Simuliakrinės reikšmės kūrimo procesą pakeičia rašymas apie rašymo procesą.

J. Mekas šiame filme kalba apie savo gyvenimą kaip nuolatinę rašymą. Žiūrovas ir klausytojas tampa atviri nuostabai, nes negali pagal jokiais naratyvumo taisykles ar šablonus nustatyti, ką filmuojantysis perskaitys iš kito lapo. J. Mekas šaiposi ir ironizuoja tuos romanų autorius, kurie dirbtinai kuria kontaktą su išivaizduojamu skaitytoju, bando jį sudominti, išlaikyti jo dėmesį parašytam tekstui. Atsisakant šio naratyvinio tikslo, „Requiem rašomajai mašinėlei“ yra toks filmas, kurio žiūrovas, klausytojas ir filmuojantysis sutampa, sukuria momentinę nedalomą visumą. J. Mekas tvirtina, kad gyvenimas iš tiesų neturi naratyvinės struktūros, žmogus dažniausiai veikia spontaniškai, gyvenimas primena rašymą, nes eilutės popieriaus lape, kaip ir gyvenimo įvykiai, seka vienas po kito, bet nebūtinai yra istoriškai, priežastiniais ryšiais susiję. Aptariamo filmo filmuojantysis nekelia sau grandiozinių siekių įveikti didžiąją Istoriją, sukurti epopėją – prisipažįsta, kad jo bandymas rašyti romaną yra ne daugiau nei butelį vyno išgėrusio žmogaus žodžių srautas. Didiesiems užmojams priešinamas rašomosios mašinėlės, kaip daikto, kuriamas intymumas, kuris neįmanomas be kūniškumo. J. Meko „Requiem rašomajai mašinėlei“ yra filmas apie nykstančias senąsias medijas ir didėjantį atstumą tarp bendraujančių žmonių. Senosios medijos iš prigimties pačios naikina atstumą tarp subjekto ir objekto, skaidymąsi į rašytines, vizualiąsias ir oralines medijas ir šio skaidymosi lemiamą žmogaus fragmentiškumą. Aptariamo J. Meko filmo avangardinis pobūdis reiškia grįžimą prie neskaidomos, visus žmogaus pojūčius pratęsiančios medijos – Levo Manowichiaus įvardytos „archimedijos“ terminu (Manowich, 2009).

J. Mekas aptariamame filme atsisako jausmų ir konfliktų. Subjektas suyra, nes nebe lieka objekto – nemažtoma dialektiškai, nedauginami simuliakrai.

J. Meko, kaip rašančiojo, skaitančiojo ir filmuojančiojo, vieta, jo tvirtinimu, yra universali. Namai jam yra fizinis buvimas vietoje, kurios konkreiti geografinė charakteristika nesvarbi: savo bandymą rašyti romaną J. Mekas, nepriklausomai nuo geografinės vietos, galėtų skaityti bet kur, todėl reikalinga dokumentuoti akimirka, kai rodoma ir skaitoma, žiūrovas su filmuojančiuoju ir jo buvimo vieta per kiną gali susilieti bet kur ir neprarasti konkretybės potyrio galimybes.

Parašytu ir filme skaitomu tekstu J. Mekas tvirtina, kad visos gyvenimo kryžkelės ir apsisprendimų didingumas yra dirbtiniai, nes gyvenimas yra laisvės potyris konkrečių akimirka.

Tik iš ideologinių paskatų subjektui kyla poreikis kalbėti ir filmuoti vaizdus apie tikslus, atsakomybę ir didžiąją Istoriją arba savo „mažuosius“ pasakojimus. Alternatyva tokiems žodžiams ir vaizdams – bendravimas su žiūrovu ir klausytoju tiesiogiai, akivaizdžiai.

## IŠVADOS

J. Meko eilėraščių rinkinys „Žodžiai ir raidės“ ir filmas „Requiem rašomajai mašinėlei“ yra poeto ir filmininko bandymas būti laisvam, atsisakant subjektyvumo, plyšio tarp patirties, kalbos ir vaizdo. Poezijos kalbantysis ir filmo filmuojantysis bei skaitantysis nepripažįsta loginės, priežastinės, vystymosi istorijos ir jos diktuojamo mąstymo, kurį Vakarų pasaulyje paprastai išreiškia simbolinis raštas ir naratyvinis kinas. Naudodamas grafinį, o ne simbolinį raštą, J. Mekas poezijoje kuria tokią mediją, kuri nepripažįsta įtarpinimo – medija, kaip žmogaus „tęsinys“, jam turi tik gyvybinę jėgą. Filme „Requiem rašomajai mašinėlei“ taip pat naikinamas atstumas tarp garso ir vaizdo, filmuojančiojo ir žiūrovo. J. Meko eilėraščiams nebūdingas medijai tradiciškai priskiriamas mirties, atskirties, izoliacijos poveikis. Filme apie mirtį, pabaigą taip pat nekalbama, susitelkiama į dabarties akimirką. „Žodžių ir raidžių“ poezija ir filmas „Requiem rašomajai mašinėlei“ yra išvaduoti nuo laikinumo tuo aspektu, kad neatstumia skaitytojo, žiūrovo ir filmuojančiojo, nes tarp jų nėra jokio atstumo – visa akimirkos patirtis yra nedaloma į vidinę ir išorinę, fiksuojamas vientisumas. J. Meko eilėraščių kalbantysis ir filmo filmuojantysis bei filmuojamasis atsisako ne tik laiko, bet ir erdvės tradicinių kategorijų, skirstymo į prarastą, esamą ir atrastą erdvę. Vieta, kurioje kalbama ir filmuojama, yra namai ne todėl, kad joje užaugta ir subręsta, o todėl, kad ji universali ir pakankama, jos nereikia peržengti, geisti kitos vietos ir kitokio buvimo.

## LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Baudrillard J. (2009). Simuliakrai ir simuliacija. Vilnius: Baltos lankos.
- Derrida J. (2006). Apie gramatologiją. Vilnius: Baltos lankos.
- Freud S. (1999). Anapus malonumo principo. Vilnius: Vyturys.
- Manowich L. (2009). Naujųjų medijų kalba. Vilnius: Mene.
- McLuhan M. (2003). Kaip suprasti medijas. Vilnius: Baltos lankos.
- Mekas J. (2007). Žodžiai ir raidės. Vilnius: Baltos lankos.
- Mickūnas A. (2013). Kultūrų karavanai. Vilnius. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-09-30-algis-mickunas-kulturu-karavanai/106603> (žiūrėta 2013 10 26).
- Šarkauskienė S. (2006). Motiejus Kazimieras Sarbievijus ir Baroko emblema // *Respectus Philologicus*. Kaunas: Vilniaus universiteto leidykla. <http://archive.minfolit.lt/arch/4001/4435.pdf> (žiūrėta 2013 10 26).
- Šliogeris A. (2010). Bulvės metafizika. Vilnius: Apostrofa.

Ramūnas Čičelis

DESUBJECTIVATION OF A PERSON IN JONAS MEKAS' POETRY AND FILM (POETRY COLLECTION "ŽODŽIAI IR RAIDĖS" AND FILM "REQUIEM FOR A TYPEWRITER")

Summary

This article discusses the desubjectivation in Jonas Mekas' collection of poems "Žodžiai ir raidės" ("Words and Letters") and film "Requiem for a Typewriter" approaching it from media theory, deconstruction and philotopical points of view. Desubjectivation is understood as freedom from History, ideology, symbol, and relations between author and reader/viewer. The works discussed are Mekas' attempt to be free by denying subjectivity, renouncing a gap between experience, language and image. Speaking person in his poetry, as also the filming and reading one in his film, does not accept a logical causal development of story and its dictated thought, which is usually expressed by symbolic writing and narrative cinema in the Western world. Using graphic, rather than symbolic writing in his poetry Mekas produces such media, which does not admit in-mediation – media as an "extension of man" has only a life force for him. The film also erases the distance both between sound and image, and the viewing and the filming person. The distance between the author and the audience is impossible to define. The poems do not have the effect of death, exclusion, and isolation – which is traditionally attributed to media. "Requiem for a Typewriter" does not talk about death and end; the focus is on the present moment. The speaking person in "Words and Letters" and the filmed and filming one in "Requiem for a Typewriter" refuse not only the traditional categories of time, but also the spatial ones: there is no division into the lost, existing and discovered space. The place, in which speaking and filming takes place, is home not because it is a place where one has grown up and matured, but because it is universal and sufficient, there is no need to go beyond it and to desire a different location and different being. When person reaches freedom from time (and History, ideology) and space (Lithuania and New York), there is no meaning and no feelings in Mekas' texts. There is no subject and object, no content. The form is the most important component in his ideogramic and visual texts as philotopical objects without metaphysics.